

Okres PRL-u oraz jego rozliczenie na podstawie literatury

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Film](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Paweł Śpiewak, *Pamięć po komunizmie*, Gdańsk 2005, s. 50–52.
- Źródło: Paweł Śpiewak, *Pamięć po komunizmie*, Gdańsk 2005, s. 108–109.
- Źródło: Paweł Śpiewak, *Pamięć po komunizmie*, Gdańsk 2005, s. 110.
- Źródło: Paweł Śpiewak, *Pamięć po komunizmie*, Gdańsk 2005, s. 104–105.

- Źródło: Paweł Śpiewak, *Pamięć po komunizmie*, Gdańsk 2005, s. 43–44.
- Źródło: Paweł Śpiewak, *Pamięć po komunizmie*, Gdańsk 2005, s. 44–45.
- Źródło: Paweł Śpiewak, *Pamięć po komunizmie*, Gdańsk 2005, s. 41–42.
- Źródło: Paweł Śpiewak, *Pamięć po komunizmie*, Gdańsk 2005, s. 21.
- Źródło: Michał Krotoszyński, *Modele sprawiedliwości tranzycyjnej*, Poznań 2017, s. 110–111.
- Źródło: Michał Krotoszyński, *Modele sprawiedliwości tranzycyjnej*, Poznań 2017, s. 98–100.
- Źródło: Michał Krotoszyński, *Lustracja w Polsce w świetle modeli sprawiedliwości okresu tranzycji*, dostępny w internecie: hfhr.pl [dostęp 25.03.2021 r.].

Okres PRL-u oraz jego rozliczenie na podstawie literatury

Źródło: Grażyna Rutowska, dostępny w internecie: audiovis.nac.gov.pl [dostęp 25.03.2021 r.], licencja: CC BY-SA 3.0.

W monografii Michała Krotoszyńskiego czytamy:

« Michał Krotoszyński

Lustracja w Polsce w świetle modeli sprawiedliwości okresu tranzycji

Tematyka lustracji, dekomunizacji i rozliczeń z przeszłością stanowi od początku polskiej tranzycji stały element debaty publicznej. W społeczeństwie dotkniętym dziedzictwem systemu komunistycznego budzi ona zrozumiałe emocje, problemy związane z rozrachunkiem z poprzednim reżimem nie są wszakże jedynie polską specyfiką. Z podobnymi dylematami borykają się wszystkie kraje postkomunistyczne, bez względu na sposób, w jaki doszło tam do upadku reżimu czy stopień rozwoju gospodarczego.

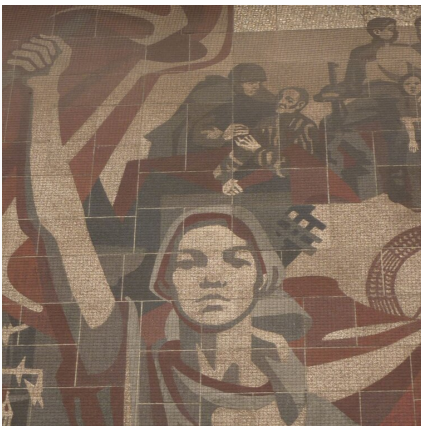
Źródło: Michał Krotoszyński, *Lustracja w Polsce w świetle modeli sprawiedliwości okresu tranzycji*, dostępny w internecie: hfhr.pl [dostęp 25.03.2021 r.].

Czy znane ci są wspomniane w tym fragmencie pojęcia lustracji i dekomunizacji? Czy rozumiesz, skąd biorą się emocje związane z rozliczeniem z komunistyczną przeszłością? Jakie znaczenie ma to rozliczenie dla ciebie osobiście?

Twoje cele

- Przeanalizujesz kwestię różnorodności traktowania w pamięci społecznej okresu Polski Ludowej oraz jego rozliczenia na podstawie literatury.
- Scharakteryzujesz alternatywne względem polskiego modele dekomunizacji.
- Porównasz różne modele dekomunizacji i lustracji oraz rozważysz ich zasadność.

Dla zainteresowanych

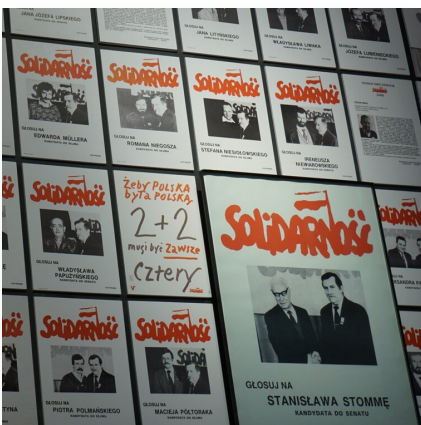
Pamięć społeczna PRL-u

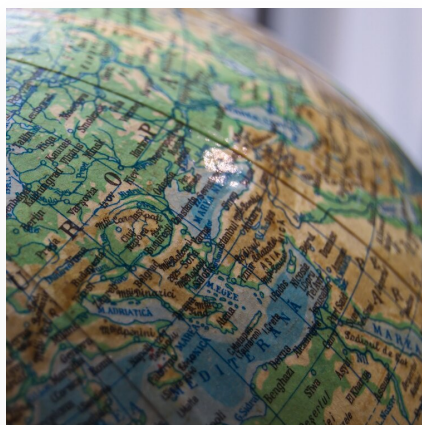
Przemiany w Polsce i na świecie po upadku komunizmu

Jaki model dekomunizacji i lustracji jest najbardziej sprawiedliwy?

Wybory 4 czerwca 1989 i ich konsekwencje w Polsce i na świecie

Główne kierunki polityki zagranicznej po 1989 r.

Przeczytaj

Dekomunizacja – sąd nad przeszłością

Podstawowym pojęciem związanym z rozliczeniem z komunistyczną przeszłością w Polsce jest **sprawiedliwość okresu transformacji**. Określenie to odnosi się do problemu, z jakim borykają się społeczeństwa i państwa, w których autorytarny lub totalitarny reżim zastąpiono demokracją. Jednak nadal musi się ona zmierzyć z czasem, kiedy w państwie łamano podstawowe prawa i wolności człowieka, a przede wszystkim zdecydować, jak traktować ludzi odpowiedzialnych za te naruszenia.

Czy należy surowo ich ukarać i odsunąć od **życia publicznego** w nowym demokratycznym państwie? Z jednej strony wydaje się to oczywistym rozwiązaniem – winni powinni zostać ukarani. Nie można jednak zapominać, że „winą” obarczeni są nie tylko główni decydenci okresu komunizmu, ale także miliony ludzi „współpracujących” w jakimś stopniu z systemem, mniej lub bardziej z własnej woli. Trudno też całkowicie odciąć się od przeszłości i jednoznacznie negatywnie ocenić część historii państwa, która trwała niemal pół wieku. W tym czasie odbudowywano Polskę z powojennych zgliszczy i wychowały się dwa pokolenia Polaków, w tym wielu bez wątpienia wybitnych, choć być może nie zupełnie kryształowych, jeśli idzie o ich relacje z komunistycznymi władzami. Czy to także chcemy zapomnieć, wykreślić, odrzucić? To i wiele innych pytań stawiano w Polsce po 1989 r. i właściwie stawia się do dziś.

Rada Miasta Kamiennej Góry po konsultacjach z mieszkańcami zdecydowała o zmianie nazw pięciu ulic w mieście. Procedurę wymusiły przepisy ustawy dekomunizacyjnej. Kierując się wytycznymi Instytutu Pamięci Narodowej, wytypowano do przemianowania patronów ulic: Małgorzaty Fornalskiej, Hanki Sawickiej, E. i J.

Rosenbergów, Armii Ludowej i Janka Krasickiego. Obecnie ich nazwy to: Stanisława Staszica, Żytnia, Licealna, Gen. Józefa Hallera i Mikołaja Reja. A czy w twojej miejscowości zmieniono nazwy wielu ulic?

Źródło: Aw58, licencja: CC BY-SA 4.0.

Dekomunizacja u sąsiadów

Jak z tym problemem poradzili sobie nasi sąsiedzi – państwa, w których również przed 1989 r. panował komunizm? Czesi i Niemcy wybrali, jak to określa Michał Krotoszyński, „[model odpłaty](#)”. Autor tak pisze o rozliczeniu z przeszłością **w byłej Niemieckiej Republice Demokratycznej**:

((Michał Krotoszyński

Modele sprawiedliwości tranzycyjnej

Upadek muru berlińskiego w roku 1989 był nie tylko początkiem politycznego i ekonomicznego zjednoczenia dwóch państw niemieckich, ale także punktem wyjścia do rozliczeń z autorytarną przeszłością byłej NRD. Uwaga opinii publicznej koncentrowała się na sprawie ukarania winnych śmierci kilkuset osób, które usiłowały nielegalnie przekroczyć niemiecko-niemiecką granicę oraz na 200 kilometrach akt, w których znajdowały się dane o 1/3 populacji NRD wytworzone przez 100 000 oficerów i 200 000 współpracowników [Stasi](#). Stąd też mechanizmy rozliczeń z przeszłością obejmowały tak procesy karne, jak i weryfikację osób pod kątem współpracy z policją polityczną (...) Szczególnie interesujące – bo pociągające za sobą powstanie licznych dylematów natury filozoficznoprawnej – były procesy strzelców przy Murze Berlińskim (...), w których sądy, opierając się przede wszystkim na prawnonaturalnej klauzuli Radbrucha, odrzuciły argumenty obrony odwołujące się do działania zgodnego z prawem oraz działania pod wpływem rozkazu i do 15 listopada 1999 r. wydały wyroki skazujące wobec 106 osób. Orzeczenia niemieckich sądów zostały wsparte wyrokiem [Europejskiego Trybunału Praw Człowieka](#). Wśród skazanych byli także przedstawiciele elit politycznych i wojskowych, z przyczyn zdrowotnych wyroku nie usłyszał jednak [Erich Honecker](#). Z kolei weryfikacja osób w sektorze publicznym koncentrowała się w byłej

NRD na współpracy jednostek ze strukturami Stasi, co tłumaczyć można szczególną rolą [tej instytucji] w utrzymaniu autorytarnego reżimu oraz dobrym stanem jego archiwów. (...) Wszędzie (...) stosowano podobne sankcje instytucjonalne: negatywnie zweryfikowanych zwalniano dyscyplinarnie, proponowano im rozwiązanie stosunku zatrudnienia za porozumieniem stron – co było postrzegane jako umożliwienie honorowej rezygnacji ze stanowiska – bądź degradowano. Procent zwolnień stopniowo się zmniejszał, co daje się wytłumaczyć słabnącym pragnieniem **retrybucji** i rosnącą orientacją weryfikacji na ochronę instytucji publicznych. Z upływem czasu więcej było dowodów na lojalność jednostki wobec wartości demokratycznych, co mogło przeważać dawne winy i umożliwić weryfikowanemu utrzymanie posady.

Źródło: Michał Krotoszyński, *Modele sprawiedliwości tranzycyjnej*, Poznań 2017, s. 98–100.

Również w **Czechach** przeprowadzono czystkę dekomunizacyjną:

((Michał Krotoszyński

Modele sprawiedliwości tranzycyjnej

Podobnie jak w innych krajach byłego bloku wschodniego, rozliczenia z przeszłością w Czechosłowacji – a od 1993 r. w Republice Czeskiej – ogniskują się wokół kwestii dopuszczenia osób związanych z upadłym reżimem do stanowisk w administracji państwowej. Uchwalone w latach 1991 i 1992 dwie ustawy **lustracyjne** wykluczyły określone kategorie osób z pełnienia wskazanych w ustawach funkcji w sektorze publicznym (...). Przeszłość jednostki potwierdza się certyfikatem wydawanym przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, a jego pozytywne brzmienie jest warunkiem objęcia określonego stanowiska. Certyfikat można też uzyskać z własnej inicjatywy, bez związku z perspektywą piastowania godności państwowej. (...) Ustawy, których deklarowanym celem była ochrona sektora publicznego przed jednostkami nielojalnymi wobec nowego ustroju, miały mieć charakter epizodyczny i tracić moc z końcem 1996 r. Ich

obowiązywanie przedłużono jednak początkowo na pięć lat, a następnie – na czas nieokreślony. Do roku 2001 wydano ponad 402 270 certyfikatów, z których 5% miało dyskwalifikujący charakter (...). Jednocześnie czeskie ustawodawstwo krytykowane jest często ze względu na oparcie procesu na [odpowiedzialności kolektywnej](#), nie bada się bowiem indywidualnego postępowania jednostki, lecz sam fakt jej przynależności do kategorii wskazanej w ustawie.

Źródło: Michał Krotoszyński, *Modele sprawiedliwości tranzycyjnej*, Poznań 2017, s. 110–111.

Dekomunizacja w Polsce – brak konsekwencji

W **Polsce** zastosowano w niektórych obszarach [dekomunizacji](#) podobny do niemieckiego i czeskiego model odpłaty. W 1991 r. uchwalono ustawę, w której zdefiniowano zbrodnie stalinowskie, a w 1998 r. kolejną – m.in. o [zbrodniach komunistycznych](#). Nie dość konsekwentnie jednak uregulowano w polskim prawie bieg [przedawnienia](#) takich zbrodni, co w efekcie skomplikowało procesy karne wobec osób podejrzanych o ich popełnienie. Wyroki skazujące wydane na podstawie tych przepisów usłyszeli jednak między innymi odpowiedzialni za przeprowadzenie [pacyfikacji kopalni „Wujek”](#) oraz organizatorzy stanu wojennego w Polsce.

Byłych funkcjonariuszy [Służby Bezpieczeństwa](#) weryfikowały specjalne komisje, a podstawą tej weryfikacji były zarówno ewentualne naruszenia praw człowieka, jakich się dopuszczali, jak i ich umiejętności oraz stan psychofizyczny. W odniesieniu do starszych funkcjonariuszy, którzy przekroczyli 55. rok życia, proces przybrał formę czystki, ponieważ niezwykle rzadko byli oni przez komisję weryfikowani pozytywnie. Instytucjonalna sankcja zastosowana wobec byłych funkcjonariuszy SB miała więc charakter odpłaty – z dolegliwością polegającą na zwolnieniu ze służby i brakiem ponownego zatrudnienia. Podobnej natury były również działania polegające na obniżeniu emerytur m.in. byłym członkom [Wojskowej Rady Ocalenia Narodowego](#).

MACIEJ PIECZYŃSKI: Na jakim etapie jest – pańskim zdaniem – dekomunizacja? Ile zrobiono, ile jeszcze trzeba zrobić, aby pamięć narodowa o zbrodniach poprzedniego systemu utrwaliła się na dobre?

DR JAROSŁAW SZAREK: Trudno mówić o jakimś etapie. Trwa proces dekomunizacji w przestrzeni publicznej, ale o wiele ważniejsza jest zmiana w obszarze świadomości społecznej, pamięci narodowej, a to proces długotrwały. Niektórzy twierdzą, że wychodzenie z systemu totalitarnego trwa tyle, ile funkcjonował sam system...

To by znaczyło, że czekają nas jeszcze dwie dekady zmagania się z komunistyczną spuścizną. Niezbyt optymistyczna wizja.

Zdaniem niektórych komunizm był tak diabelsko destrukcyjnym systemem, że nigdy się z niego do końca nie wychodził. Coś w tym jest. Dobrym przykładem jest wypaczona w dużej mierze pamięć o Wojciechu Jaruzelskim, który przez kilkadziesiąt lat swojego życia konsekwentnie realizował interesy sowieckie w Polsce i uczestniczył w tłumieniu wolnościowych aspiracji narodu – od lat 40. XX w. do stanu wojennego i funkcji ostatniego prezydenta PRL. Badania socjologiczne pokazywały, że ludzie, wbrew faktom, wciąż wierzyli w jego zmitologizowany życiorys. Dekomunizacja przestrzeni publicznej niekiedy zderza się z niezrozumieniem, jak ważna dla etosu państwa jest pamięć narodowa, nieskażona propagandą totalitaryzmu. Płacimy za dekady bylejakości i zaniechań, kiedy już w wolnej Polsce władzom nie przeszkadzały nazwy ku czci Świerczewskiego, Zawadzkiego i innych ludzi Stalina.

Z dr. Jarosławem Szarkiem, prezesem Instytutu Pamięci Narodowej rozmawia Maciej Pieczyński

Dekomunizacja to nasz obowiązek

Źródło: IPN, „Dekomunizacja to nasz obowiązek” – rozmowa z dr. Jarosławem Szarkiem, prezesem IPN w „Do Rzeczy”, dostępny w internecie: ipn.gov.pl [dostęp 26.03.2021 r.], licencja: CC BY-SA 3.0.

Polskie rozliczenie z okresem komunizmu miało jednak również charakter **klaryfikacji historycznej**, czego przykładem są rozwiązania, jakie przyjęto w zakresie lustracji, czyli weryfikacji osób sprawujących najważniejsze funkcje państwowe pod względem ich współpracy ze służbami bezpieczeństwa. Osoby takie zostały zobowiązane do złożenia oświadczeń lustracyjnych dotyczących pracy lub współpracy z organami bezpieczeństwa PRL. Badanie zgodności tych oświadczeń z prawdą powierzono Instytutowi Pamięci Narodowej, a konkretnie Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. W przypadku wątpliwości co do prawdziwości oświadczenia IPN może skierować do sądu wnioski o zbadanie sprawy w trybie karnym – z zarzutem o kłamstwo lustracyjne. Sankcją za dopuszczenie się kłamstwa lustracyjnego jest środek karny polegający na zakazie piastowania stanowisk objętych lustracją na czas od 3 do 10 lat.

Jak widać przyjęty w Polsce model dekomunizacji jest bardzo niekonsekwentny, co tylko przyczynia się do pogłębiania trudności z rozliczeniem okresu komunizmu. Do tego braku konsekwencji uregulowań prawnych w zakresie dekomunizacji przyczyniła się przede wszystkim tzw. polityka grubej kreski – to określenie zaczerpnięte z exposé Tadeusza Mazowieckiego, pierwszego premiera demokratycznej Polski, oznaczające niechęć do pogłębionego rozliczenia zbrodni poprzedniego systemu, które należy „oddzielić grubą kreską” od współczesnej rzeczywistości społeczno-politycznej.

Słownik

debata publiczna

publiczna dyskusja mająca na celu rozstrzygnięcie jakiejś ważnej kwestii, przyznanie racji jednemu ze stanowisk; publiczna dyskusja, w której przedstawione są różne poglądy dotyczące zagadnień politycznych i problemów społecznych

dekomunizacja

szeroko rozumiany proces rozliczenia z komunistyczną przeszłością państwa i oceny odpowiedzialności osób związanych z poprzednim reżimem

Europejski Trybunał Praw Człowieka

sąd międzynarodowy orzekający w sprawie skarg za naruszenie praw i wolności zawartych w Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności oraz jej protokołach dodatkowych

Erich Honecker

niemiecki polityk komunistyczny i I sekretarz Socjalistycznej Partii Jedności Niemiec, w latach 1971–1989 przywódca Niemieckiej Republiki Demokratycznej

listy Macierewicza

dwie listy przygotowane w MSW w związku z realizacją uchwały lustracyjnej sejmu z 28 maja 1992 r. zawierające nazwiska osób publicznych, które w aktach Służby Bezpieczeństwa figurowały jako tzw. tajni współpracownicy

lustracja

proces ujawniania faktu pracy lub służby w organach bezpieczeństwa państwa lub współpracy z nimi w latach 1944–1990 osób pełniących funkcje publiczne lub kandydujących do pełnienia tych funkcji

model klaryfikacji historycznej

model dekomunizacji polegający na osiągnięciu pojednania w społeczeństwie opartego na prawdzie, tj. przez ujawnienie zbrodni i przebaczeniu tym, którzy się do nich przyznają, wyrażają żal i skruchę

model odpłaty

model dekomunizacji zakładający zastosowanie sankcji prawnych wobec zbrodniarzy komunistycznych

odpowiedzialność kolektywna

zasada, według której za przewinienie danej osoby odpowiada cała grupa, do której ta osoba należy, i to cała grupa powinna ponieść konsekwencje tego przewinienia

pacyfikacja kopalni „Wujek”

największa zbrodnia stanu wojennego w Polsce, masakra strajkujących górników 16 grudnia 1981 r.

Polska Rzeczpospolita Ludowa

oficjalna nazwa państwa polskiego w latach 1952–1989, potocznie państwo nazywano wówczas także „Polską Ludową”

prawnonaturalna klauzula Radbrucha

formuła filozoficznoprawna autorstwa niemieckiego prawnika i filozofa Gustava Radbrucha, zgodnie z którą norma prawna w drastyczny sposób naruszająca podstawowe normy moralne nie obowiązuje

przedawnienie

możliwość uchylenia się od zaspokojenia roszczenia po upływie określonego prawem terminu

retrybucja

sprawiedliwa odpłata za przestępstwo

Służba Bezpieczeństwa

organ bezpieczeństwa państwa będący częścią struktury Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i jego jednostek terenowych, działający w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w latach 1956–1989, którego zadaniem było zapewnianie bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego kraju; w praktyce narzędzie ucisku i kontroli obywateli

Stasi

Ministerstwo Bezpieczeństwa Państwowego, organ administracji rządowej Niemieckiej Republiki Demokratycznej, odpowiedzialny za bezpieczeństwo wewnętrzne, wywiad wewnętrzny i zagraniczny oraz kontrwywiad NRD

tranzycja, transformacja ustrojowa

proces przemian politycznych, gospodarczych i społecznych z ustroju komunistycznego i gospodarki centralnie planowanej do ustroju opartego na rozwiązaniach demokratycznych i wolnorynkowych

zbrodnia komunistyczna

czyn popełniony przez funkcjonariusza państwa komunistycznego w okresie od 17 września 1939 r. do 31 lipca 1990 r., polegający na stosowaniu represji lub innych form naruszania praw człowieka wobec jednostki lub grupy ludności bądź w związku z ich stosowaniem, stanowiący przestępstwo według polskiej ustawy karnej obowiązującej w czasie jego popełnienia

Wojskowa Rada Ocalenia Narodowego

organ administrujący Polską w czasie stanu wojennego

życie publiczne

ogół stosunków i relacji, jakie zachodzą między obywatelami, organizacjami państwowymi oraz instytucjami

Film

Polecenie 1

Zapoznaj się z wypowiedzią dr. Krzysztofa Kowaluka na temat różnych doświadczeń okresu PRL w polskim społeczeństwie. Następnie wykonaj ćwiczenia.

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DrxoRKCSt>

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Nagranie filmowe dotyczące doświadczenia PRL.

Ćwiczenie 1

Podaj dwa czynniki, które kształtują ocenę okresu Polski Ludowej. Odpowiedz, jak zmieniają się one w czasie?

Ćwiczenie 2

Scharakteryzuj trzy grupy, jakie we współczesnym polskim społeczeństwie wyróżnić można ze względu na charakter doświadczeń tych osób w czasach komunizmu.

Ćwiczenie 3

Wyjaśnij, w jaki sposób kwestia rozliczenia okresu komunizmu wpływa na bieżącą politykę w naszym kraju.

Ćwiczenie 4

Podaj czynniki, które utrudniały rozliczenie z okresem PRL bezpośrednio po 1989 r.

Ćwiczenie 5

Scharakteryzuj dwa najważniejsze stanowiska dotyczące rozliczenia okresu PRL, uwzględniając ich główne wady i zalety.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Zaznacz hasło niezwiązane z dekomunizacją w Polsce.

model odpłaty

model klaryfikacji historycznej

model biznesowy

polityka grubej kreski

Ćwiczenie 2

Zaznacz, kto został skazany za działalność w okresie PRL na podstawie przepisów o dekomunizacji.

pacyfikatorzy kopalni „Wujek”

działacze „Solidarności”

funkcjonariusze SB

członkowie KOR

organizatorzy stanu wojennego

Ćwiczenie 3

Połącz pojęcia z ich definicjami.

retrybucja

proces przemian politycznych, gospodarczych i społecznych z ustroju komunistycznego i gospodarki centralnie planowanej do ustroju opartego na rozwiązaniach demokratycznych i wolnorynkowych

lustracja

proces ujawniania faktu pracy lub służby w organach bezpieczeństwa państwa lub współpracy z nimi w latach 1944–1990 osób pełniących funkcje publiczne lub kandydujących do pełnienia tych funkcji

dekomunizacja

sprawiedliwa odpłata za przestępstwo

pacyfikacja

brak pasującej definicji

tranzycja, transformacja ustrojowa

proces rozliczenia z komunistyczną przeszłością państwa i oceny odpowiedzialności osób związanych z poprzednim reżimem

Zapoznaj się z tekstem źródłowym i wykonaj ćwiczenie.

((Paweł Śpiewak

Pamięć po komunizmie

[Leszek Kołakowski] wykreślał granice polityczne, pisząc: „W Polsce (...) ścierają się ze sobą tradycyjne (...) mentalności, których kolizja może się okazać decydująca dla kwestii: do jakiej cywilizacji chcemy należeć? Jest zwyczajnie mentalność zamknięta i mentalność otwarta; jedna – plemienna, szowinistyczna, ksenofobiczna, druga – wyznająca zasady tolerancji, równości obywatelskich, dyskusji racjonalnej (...)”. (...) Spór polityczny jest redefiniowany i zamieniony w spór o wymiarze etycznym i kulturowym. Podstawą nowej Polski ma być nie tyle toczona od lat walka z komunizmem, ile plan modernizacji naszej tożsamości. Punktem odniesienia nie jest przeszłość, zawile losy narodowej wspólnoty, ale przyszłość (...). Pytaniem zasadniczym nie jest już kim jesteśmy, jacy wyszliśmy z epoki totalitarnej, ale tylko jacy powinniśmy być. (...)

Źródło: Paweł Śpiewak, *Pamięć po komunizmie*, Gdańsk 2005, s. 50–52.

Filozof Leszek Kołakowski w swojej wypowiedzi wskazuje na istnienie dwóch typów mentalności Polaków. Dopasuj hasła do odpowiedniego typu.

mentalność zamknięta

ksenofobia

wiara we wspaniałość narodu polskiego

mentalność otwarta

akceptowanie konieczności zmian

racjonalność w dyskusji

patrzenie w przyszłość

patrzenie w przeszłość

kultywowanie tradycyjnych
wartości za wszelką cenę

szttywność poglądów

tolerancja

elastyczność poglądów

Zapoznaj się z tekstem źródłowym i wykonaj ćwiczenie.

((Paweł Śpiewak

Pamięć po komunizmie

Elita opozycyjna zdawała sobie od początku sprawę z przełomowości dokonujących się zmian, a zarazem z delikatności sytuacji.

Bezprecedensowość ustępstw władzy wymagała, jak sądzono, również pewnego samoograniczenia w roszczeniach i żądaniach (...) Dominowało (...) przekonanie, że zmiana jest fragmentem „długiego marszu” i że wszelkie zbyt radykalne żądania czy polityczny pryncypializm mogą bądź zmiany zatrzymać, bądź wręcz cofnąć proces reform. Podkreślano, że należy się liczyć z oporem sił konserwatywnych, zdolnych nie tylko sabotować rozmowy i umowy Okrągłego Stołu, ale wręcz sięgnąć po broń ostateczną, czyli ponowne wprowadzenie stanu wojennego.

Konieczne zatem były ostrożność i umiarkowanie, co oznaczało przeciwstawienie się wszelkim radykałom, zarówno z obozu władzy, jak i spośród opozycji. W listopadzie 1988 r. Jacek Kuroń pisał: „Gdyby likwidacja nomenklatury oznaczała, że jej ludzie wszystko utracą, nie byłoby żadnych szans, by przemiany demokratyczne mogły się dokonać w sposób pokojowy”.

Źródło: Paweł Śpiewak, *Pamięć po komunizmie*, Gdańsk 2005, s. 21.

W odniesieniu do przytoczonego fragmentu wyjaśnij, dlaczego rozliczenia z komunistyczną przeszłością Polski Ludowej nie dokonano natychmiast po przełomowym 1989 r.

Zapoznaj się z tekstem źródłowym i wykonaj ćwiczenie.

((Paweł Śpiewak

Pamięć po komunizmie

Sam Mazowiecki przedstawiał się jako „premier wszystkich Polaków”, a więc polityk ponadpartyjny, potrafiący wznieść się ponad podziały (...). Demokratyzacja życia publicznego, wprowadzenie ładu prawnego, urynkwienie gospodarki wydawały się celami przez nikogo jawnie niekwestionowanymi. Była to oferta zgody narodowej, której towarzyszyło stałe wołanie „o zaprzestanie waśni, o wspólną pracę dla dobra Polski”. (...) Konsekwencją owej postawy antyrozliczeniowej był fakt, że reformę państwa powierzono tym samym urzędnikom i tym samym instytucjom, które do tej pory czyniono odpowiedzialnymi z katastrofalny stan państwa i gospodarki. (...) Nikomu, kto zachowywał lojalność wobec nowego rządu i nowego systemu, nie groziło usunięcie ze stanowiska. (...) Tym samym dawni towarzysze (nazywani też nomenklaturą) zyskali mandat demokratyczny do sprawowania tej samej, co przed wrześniem 1989 r., władzy. Dla zachowania spokoju w okresie przejściowym tym bardziej potrzebne było unikanie konfrontacji z PZPR i lojalnymi wciąż wobec niej służbami (MSW i MON pozostały nadal pod kontrolą komunistów) (...). Po powołaniu Mazowieckiego na premiera Marek Henzler napisał wielce znaczący artykuł „Wasz premier, nasz aparat”, wskazując na fakt oczywisty, ale przez entuzjastów reformy zapomniany, że aparat administracji centralnej składa się w 90% z członków PZPR. (...)

Źródło: Paweł Śpiewak, *Pamięć po komunizmie*, Gdańsk 2005, s. 41–42.

Wyjaśnij na podstawie tekstu, jakie znaczenie miała jedność narodowa w czasie transformacji ustrojowej w 1989 r.

Ćwiczenie 7

Zapoznaj się z tekstem źródłowym i wykonaj ćwiczenie.

((Paweł Śpiewak

Pamięć po komunizmie

Rządy ekipy Mazowieckiego charakteryzował silny etatyzm, a stabilność państwa była jednym z kryteriów sukcesu gabinetu. To po części tłumaczy lęk Mazowieckiego przed demontażem struktur peerelowskich. (...) I był to problem zauważany i komentowany na gorąco (...) Kazimierz Żórawski pisał o potrzebie sprawiedliwości, „która domaga się nie tylko naprawienia krzywd, ale też wymierzenia kary. Nie odwetu, lecz kary, przynajmniej pozbawienia winnych poczucia bezkarności lub przekonania o wyższości serwilizmu i oportunistów”. Zwracano uwagę na zatrważająco szybkie tempo przejmowania majątków państwowych przez starą nomenklaturę, wzywano do usunięcia ze stanowisk dawnych sędziów i prokuratorów. (...) Kierownictwo rządu przez wiele miesięcy tolerowało niszczenie dokumentów państwowych, w tym palenie akt SB. (...)

Źródło: Paweł Śpiewak, *Pamięć po komunizmie*, Gdańsk 2005, s. 43-44.

Na podstawie tekstu przedstaw, jakie znaczenie dla przeprowadzanych reform i stabilności państwa mieli doświadczeni urzędnicy.

Zapoznaj się z tekstem źródłowym i wykonaj ćwiczenie.

((Paweł Śpiewak

Pamięć po komunizmie

Wobec tak złożonego układu politycznego i gospodarczego należało (...) zachować maksymalną ostrożność, by nie zantagonizować żadnej z wielkich sił politycznych. Odnosi się to zwłaszcza do stosunków międzynarodowych, głównie relacji z ZSRR i ze zjednoczonymi już Niemcami. W pierwszych miesiącach 1990 r. rząd uznał, że istnieje realne zagrożenie niemieckie i że może zostać zakwestionowana legalność uznanej już przez RFN granicy na Odrze i Nysie. Przeciwwagą dla Niemiec miały być między innymi ściślejsze stosunki z Moskwą (...). W mediach (...) lansowano tezę, że stacjonowanie wojsk radzieckich w byłej NRD i w Polsce stabilizuje sytuację i stanowi gwarancję polskiej niepodległości (...). Bardzo powoli wymieniana była kadra polskich służb dyplomatycznych i do końca rządu Mazowieckiego nadal dominowała w nich grupa postkomunistycznych „fachowców”. (...)

Źródło: Paweł Śpiewak, *Pamięć po komunizmie*, Gdańsk 2005, s. 44–45.

W odniesieniu do przytoczonego fragmentu wyjaśnij, jaki wpływ miała ówczesna sytuacja międzynarodowa na rozliczenie z komunistyczną przeszłością PRL.

Zapoznaj się z fragmentami tekstów źródłowych i wykonaj ćwiczenie.

Źródło I

((Paweł Śpiewak

Pamięć po komunizmie

W retoryce antykomunistycznej od 1990 r. powtarzały się zwroty: „w połowie drogi”, „półwolność”, (...) „PRL-bis”. (...) Z lektur i z wielu wypowiedzi polityków można było wyczytać, że zło komunistyczne nie znikło, a jedynie przybrało inną postać. Jest czy zdaje się tym groźniejsze, bo ukrywa się pod szczytnymi hasłami, maskuje swoje oblicze i intencje. (...) Jesteśmy więc, pisano wprost i nie wprost, ofiarami i uczestnikami jakiegoś wielkiego zakłamania, niezwyklej mistyfikacji. Jasny wyraz takiej postawie dał lider KPN Leszek Moczulski. Dawni członkowie PZPR, jak pisał, są doskonale zakamuflowani, „trzymają w swoim ręku lub kontrolują węzłowe placówki państwa”. (...) Komuniści władzę polityczną zamienili na władzę gospodarczą (spółki nomenklaturowe) oraz na bardziej perfidną, bo utajoną, hegemonię kulturową patronujących życiu społecznemu elit intelektualnych, które przejęły duchową i polityczną kuratelę (...).

Źródło: Paweł Śpiewak, *Pamięć po komunizmie*, Gdańsk 2005, s. 104–105.

Źródło II

((Paweł Śpiewak

Pamięć po komunizmie

W tym samym czasie dziennik „Nowy Świat” opublikował wywiad z byłym doradcą premiera Olszewskiego (...) Krzysztofem Wyszowskiem

na temat wizyty Wałęsy w Moskwie i traktatu polsko-rosyjskiego (...) Wyszowski oświadczył między innymi: „Chcę wreszcie wiedzieć na pewno (...) czy prawdą jest, że polski minister spraw zagranicznych [Krzysztof Skubiszewski] był wieloletnim agentem Służby Bezpieczeństwa? Jeżeli jest to prawda, to chcę też wiedzieć, ilu takich agentów było w rządzie Tadeusza Mazowieckiego i dlaczego w nim się znaleźli”. (...) Na to wydarzenie nakładały się wcześniejsze incydenty w stosunkach polsko-rosyjskich. W czasie wizyty Wałęsy w siedzibie NATO (wiosna 1991 r.) prezydent wygłosił przemówienie, z którego w ostatniej chwili Mieczysław Wachowski, minister stanu, któremu nieco później postawiono medialny zarzut, że był oficerem operacyjnym SB, skreślił fragment dotyczący wycofania wojsk radzieckich.

Źródło: Paweł Śpiewak, *Pamięć po komunizmie*, Gdańsk 2005, s. 108–109.

Źródło III

((Paweł Śpiewak

Pamięć po komunizmie

Klasa polityczna jako całość, ze względu na swoje dawne, ale nie minione, uwikłania (aktywność w PZPR, spółki nomenklaturowe, wreszcie agentura) jest słaba, daje sobą dowolnie manipulować i nie jest w stanie bronić niepodległości państwa. Trzeba uczynić wszystko, by uniemożliwić pomawianie o zdradę jednych polityków przez drugich i by uniknąć, jak mówił Macierewicz, szantażowania „dostojników państwowych”. Jedynym logicznym rozwiązaniem było ujawnienie prawdy.

Źródło: Paweł Śpiewak, *Pamięć po komunizmie*, Gdańsk 2005, s. 110.

Na podstawie każdego z przytoczonych fragmentów wyjaśnij negatywne konsekwencje rezygnacji z całkowitej i zdecydowanej dekomunizacji życia publicznego po 1989 r.

Dla nauczyciela

Autorka: Anna Rabięga

Przedmiot: Wiedza o społeczeństwie 2022, Wiedza o społeczeństwie, Historia i teraźniejszość

Temat: Okres PRL-u oraz jego rozliczenie na podstawie literatury

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres rozszerzony

V. Państwo, myśl polityczna i demokratyzacja.

Uczeń:

18) analizuje kwestie różnorodności traktowania w pamięci społecznej okresu tzw. Polski Ludowej oraz jego rozliczenia na podstawie literatury (np. fragmentów pracy *Pamięć po komunizmie* Pawła Śpiewaka).

Kształowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji.

Cele operacyjne:

- analizuje kwestie różnorodności traktowania w pamięci społecznej okresu Polski Ludowej oraz jego rozliczenia na podstawie literatury;
- charakteryzuje alternatywne względem polskiego modele dekomunizacji;
- porównuje różne modele dekomunizacji i lustracji oraz rozważa ich zasadność.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- dyskusja;
- rozmowa nauczająca z wykorzystaniem ćwiczeń interaktywnych;
- analiza materiału źródłowego;
- śniegowa kula.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Uczniowie mają za zadanie wyszukanie w dostępnych źródłach i zasobach internetowych informacji na temat spraw dotyczących dekomunizacji i lustracji w Polsce.

Faza wstępna:

1. Dyskusja wprowadzająca do zagadnień poruszanych w e-materiale. Uczniowie, korzystając z własnej wiedzy, odpowiadają na pytania zawarte we Wprowadzeniu.
2. Przedstawienie tematu „Okres PRL-u oraz jego rozliczenie na podstawie literatury” i celów zajęć.

Faza realizacyjna:

1. Praca z materiałem zamieszczonym w sekcji „Film”. Uczniowie po obejrzeniu wypowiedzi dr. K. Kowaluka na temat doświadczeń PRL w parach wykonują polecenia dołączone do filmu. Następnie wybrane pary prezentują propozycję odpowiedzi, a pozostali uczniowie ustosunkowują się do nich i dyskutują.
2. Śniegowa kula. Uczniowie w parach przygotowują definicje lustracji i dekomunizacji. Następnie łączą się w czwórki, porównują swoje pomysły, dyskutują i tworzą wspólną wersję propozycji. W kolejnym kroku łączą się w ósemki i coraz liczniejsze grupy, aż powstanie ogólnoklasowa wersja definicji. Chętna/wybrana osoba zapisuje propozycję na tablicy.

3. Uczniowie zapoznają się z materiałami w sekcji „Przeczytaj” dotyczącymi dekomunizacji w Niemczech i Czechach. Omawiają je na forum, wskazując najważniejsze punkty procesu w obu krajach.
4. Przedstawienie materiałów przygotowanych przez uczniów przed zajęciami. Osoby, które zajęły się tym samym zagadnieniem, mogą połączyć się w grupy. Zespół klasowy wspólnie omawia poszczególne sprawy dotyczące przeprowadzenia lustracji i dekomunizacji. Wnioski są zapisywane na tablicy.
5. Dyskusja na temat: „Jakie są różnice w procesach dekomunizacji przeprowadzonych w Niemczech, Czechach i Polsce? W którym kraju waszym zdaniem proces ten został przeprowadzony najlepiej?”. Uczniowie przedstawiają swoje argumenty, kontrargumenty i opinie. Na zakończenie chętna/wybrana osoba dokonuje podsumowania.

Faza podsumowująca:

1. Podział klasy na pięć grup. Każdej zostaje przydzielone jedno ćwiczenie od 4 do 8 z sekcji „Sprawdź się”. Uczniowie analizują fragmenty tekstu Pawła Śpiewaka *Pamięć po komunizmie* i wykonują zadania. Po wyznaczonym czasie przedstawiciele grup omawiają rezultaty pracy na forum. Pozostali uczniowie mogą zadawać pytania prelegentom bądź uzupełniać ich wypowiedzi.
2. Chętni/wybrane osoby dokonują podsumowania zajęć ze swojego punktu widzenia.

Praca domowa:

Uczniowie wykonują ćwiczenie interaktywne nr 9 z sekcji „Sprawdź się”.

Materiały pomocnicze:

- Paweł Śpiewak, *Pamięć po komunizmie*, Warszawa 2005.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

- Uczniowie mogą wykorzystać multimedium z sekcji „Film” do przygotowania się do lekcji powtórkowej.